

Krajina v dohovore a krajina vo vede

Dohovor, ale aj samotný pojem *krajina* znamená v súčasnosti aj „*križovátku prírodných a humanitných vied, plánovania a empiricizmu*“.

(citácia z výzvy pre konferenciu Living Landscapes, ktorá sa konala pri príležitosti 10. výročia prijatia EDoK)

Európsky dohovor o krajine (EDoK) je výraznou morálnou podporou vedcom – geografom, krajinným ekológom, krajinárom a iným špecialistom, ktorí sa snažili o medzinárodnú inštitucionalizáciu objektu ich vedeckého záujmu, ktorým je krajina. V nasledujúcich riadkoch pripájam niekoľko kritických poznámok k tejto križovátke, kon- a divergenciám ustanovení EDoK, vedeckého chápania krajiny a reálnej praxe, bez akéhokoľvek náznaku, že by som považoval EDoK za nedobrý, nepotrebný. Práve naopak, touto analýzou by som chcel upozorniť na tie úskalía dohovoru, ktoré by mohli sťažiť jeho implementáciu.

Základným odborným cieľom dohovoru bolo inštitucionalizovať komplexné, celopriestorové chápanie krajiny – v súčasnosti označované ako integrovaný prístup – v priestorových plánovacích procesoch, kde vo vzťahu ku krajine prevládali technokratické a analytické postupy, ktoré sa čiastočne dodnes prejavujú. Ako tento problém rieši dohovor?

Dohovor otvoril širokú bránu pre víťazný pochod krajiny už len tým, že ju postavil do pozornosti všetkých relevantných inštitúcií (čl. 5 žiada strany dohovoru podľa bodu c) „*zaviesť postupy pre účasť širokej verejnosti, miestnych a regionálnych orgánov a iných strán*“ a bodu d) „*integrovať krajinu do svojich regionálnych a územnoplánovacích koncepcií*“. Prečo teda napriek dobrému dohovoru realizácia jeho zámerov nie je na dostatočnej úrovni? Skúsme analyzovať niekoľko zdanlivo odťažitých terminologických problémov, ktoré však odrážajú nesúlad vedeckých a pragmatických výstupov.

1. Definícia krajiny v dohovore je sama osebe dobrá, pravdivá, vyhovuje akémukoľvek chápaniu krajiny, ale práve pre túto kompromisnosť je „mäkká“ pre prax, politiky, manažmentové opatrenia, vyžaruje z nej najmä kultúrno-historicko-hodnotový až umelecko-romantický duch. Ako možno na mäkkejšej definícii krajiny, ktorá podľa čl. 1 znie: „*časť územia tak, ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činností a vzájomného pôsobenia prírodných a/alebo ľudských faktorov*“ (čl. 1) budovať prísne definované politiky, koncepcie a „*nástroje zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny*“ (čl. 6 E)? Cynická odpoveď je jednoduchá: ľubovoľne, tak, ako si to tvorca politiky, koncepcie, plánu, manažmentu želá! Prakticky každá „pozitívna“ aktivita v území vyhovuje požiadavkám bez ohľadu, či existuje dohovor alebo nie, napr. veľkoplošná ochrana prírody, návrh zelene v krajine ap. Definícia krajiny týmto predurčuje aj „mäkkosť“ implementácie a realizácie dohovoru. Okrem definície je mäkká aj preambula, zdôrazňuje predovšetkým kultúrno-historické aspekty, kultúrne dedičstvo a ďalšie politicky sformulované aspekty. Pozitívom takejto mäkkosti je, že sa naň možno odvolať pri dožadovaní sa akýchkoľvek nástrojov zameraných „*na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny*“.

V čom je vlastne problém? Definícia z dohovoru je „nemateriálna“, hovorí o percepcii, charaktere, interakciách, faktoroch. Na druhej strane súčasný stav, ako aj každá zmena akokoľvek holisticky chápanej krajiny je dôsledkom/výsledkom využívania a zmien každého jednotlivého, ohraničiteľného materiálového fliačika zeme, ktorý niekto vlastní, každá aj sebaznešenejšia politika, opatrenie na uchovanie hodnôt, ochranu a manažment krajiny sa musí dotknúť využívania konkrétneho materiálneho prvku krajiny, a to sa v civilizovaných krajinách deje cez plánovacie a projekčné procesy. Priestorové plánovacie procesy, samozrejme, existujú a fungujú – avšak z pohľadu geografov, krajinných ekológov, krajinárov na najrôznejšej, nie vždy vyhovujúcej úrovni! Túto rôznu úroveň v rôznych krajinách nezjednocuje ani dohovor. Treba zároveň povedať aj to, že mnohí krajinári pochádzajúci z najrôznejších profesií nie sú práve nadšení myšlienkou, aby sa so vznešenou krajinou a jej scénériou a inými percipovanými hodnotami zaberali podľa prísnych, technicky definovaných analýz a syntéz krajinnoeekologických komplexov. Jedným dychom možno povedať aj opačný prístup: technokratický pláno-

chápanie, ako aj čl. 2 dohovoru podporujú celopriestorovosť: „*dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán, všetkých „oblastí“ a všetkých typov krajiny „...považované za pozoruhodné, ale aj... všedných alebo narušených*“. Iné paragrafy však tento princíp spochybňujú, napr. podľa preambuly je krajina „*dôležitou súčasťou kvality života ľudí*“, „... je kľúčovým prvkom priaznivých podmienok pre život“. Slovenský preklad definície (čl. 1) hovorí, že „*krajina znamená časť územia*...“ (anglický originál používa pojem *area*), čl. 5 označuje „*krajinu ako základnú zložku prostredia* ...“. Teda v praktických ustanoveniach dohovoru sa krajina považuje za súčasť, prvok, časť, zložku, nie za všadeprítomný materiálny rámec a podmienku života ľudí.

3. Pri možných sporoch o požadovaných manažmentových opatreniach z tejto nezrovnalosti môžu vyplývať iné praktické problémy: je krajina *vecou*, ktorá nie je všade, ale len niekde, len tam, kde ich strany dohovoru *určia*? Čl. 6 C1 síce hovorí, že zmluvné strany identifikujú svoje krajiny na celom území (slovenský preklad je tu vedecky prísnejší, hovorí o „*vymedzení vlastných typov krajiny na celom svojom území*“), ale čl. 15, paragraf 1 tvrdí, že štát môže „*vymedziť územie, na ktoré sa bude tento dohovor vzťahovať*“ a paragraf 2 pokračuje, že strany môžu „*rozšíriť pôsobnosť... na akékoľvek iné územie*“. Ale čo je horšie, podľa paragrafu 3 môže vymedzené územie aj kedykoľvek *odvolať*! Môžu teda určiť, kde je a kde nie je krajina – čo je, samozrejme, absolútny fyzický nezmysel – a pri absencii dobrej vôle môžu narábať s krajinou, ako pred dohovorem. Nebude to narušovať záväzky, lebo čl. 4 hovorí, že každá zmluvná strana realizuje tento dohovor „*podľa vlastného rozdelenia právomocí ... v súlade so svojimi vlastnými koncepciami*“, teda podľa svojho úsudku. Monitorovanie podľa čl. 10 nemá prinucovací charakter, ak zmluvná strana nemá dobrú vôľu.

Dúfajme, že strany pristúpili k dohovoru s pozitívnymi predsavzatiami. Aj tak ale treba v zásadných implementačných

dokumentoch a politikách jednoznačne a pragmaticky upresniť východiskové pojmy, a to aspoň v základných úrovniach, a to možno od konca:

- krajina nie je vec, ktorá je len niekde a niekde nie je, nemožno ju odvolať,
- krajina nie je časť, súčasť, prvok, zložka niečoho, ale celopriestorová integrovaná hmotná entita, ktorá tvorí hmotný a priestorový rámec života ľudí na celej planéte,
- krajina je integrovaný geosystém s konkrétnou hmotnou a priestorovou štruktúrou, hmotnými prvkami a vzťahmi. Nástroje „zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny“ sa musia opierať o takúto definíciu.

Nič z týchto záverov v ničom nenarúša ustanovenia dohovoru, ani holistický, integrovaný, hodnotový, kultúrnohistorický či iné prístupy ku krajine. Naopak, nejasné formulácie umožňujú vyhnúť sa problémom pri implementácii Európskeho dohovoru o krajine.

László Miklós, Technická univerzita vo Zvolene
laszlo.miklos@vsld.tuzvo.sk

Prof. László Miklós pri svojom vystúpení na Európskej IALE konferencii v Salzburgu minulý rok, kde ho zvolili za prezidenta Európskej asociácie pre krajinnú ekológiu (foto: Mária Kozová)

vači, developeri, poľnohospodári, lesníci a ďalší užívatelia jednotlivých častí krajiny *nepovažujú nevyhnutne za hodnoty* krajiny to, čo krajinári, milovníci prírody, maliari a romantici. Možno práve naopak, veď tie prvky krajiny – scénérie, tradičné formy využitia zeme, ľudová architektúra, drobné stavby ap., ktorými sa nadchýname, sa zachovali práve preto, lebo regióny, kde sa nachádzajú, zaznamenali úpadok, nie rozvoj. Pre pôvodných obyvateľov tieto prvky boli skôr znakom chudoby ako prosperity – napr. terasové poličky, staré vinohrady. Mnohé krajinné scénérie, ktoré si tak ceníme, znamenali v čase vzniku nekontrolovaný zásah do krajiny – napr. historická banícka krajina. Ako by sme reagovali dnes napríklad na výstavbu 60 umelých vodných nádrží (prípady banských tajchov v okolí B. Štiavnice) v horskom prostredí? Všetky tieto protiklady v chápaní krajiny podčiarkujú potrebu racionálneho prístupu k implementácii dohovoru.

2. Z vedeckého pohľadu môže vziť problém aj z rozporného chápania krajiny v rôznych ustanoveniach dohovoru, menovite, či je krajina *prvkom/časťou* niečoho, alebo je to entita, ktorá *zaberá celý priestor* zemského povrchu. Vedecké

Yves Luginbühl o záväzkoch vyplývajúcich z EDoK

K polemike o Európskom dohovore o krajine prinášame názor francúzskeho profesora Yvesa Luginbühla, jedného zo spoluvorcov textu dohovoru a experta Rady Európy.

Pán profesor, vy sa netajíte názorom, že nerovnomerné životné úrovne v európskych štátoch majú priamy vplyv na stupeň realizácie záväzkov dohovoru do praxe, s čím súvisí aj odlišný postoj krajín západnej a východnej Európy k otázke, nakoľko má či nemá byť dohovor záväzný. Aký je váš postoj?

Je evidentné, že životné úrovne a dostupnosť k majetku, komfortu, istote zamestnania, ochrane zdravia atď. nie sú v Európe rovnaké. V tomto ohľade je jasný rozdiel medzi západnou a východnou Európou. Preto je nepredstaviteľné, že by sa národy strednej a východnej Európy nesnažili dohnať tento nedostatok. Európska únia tu, samozrejme, zohráva významnú úlohu v pomoci rozvíjať investície do ekonomík týchto štátov, ich komunikačných systémov atď. Túto situáciu možno porovnať so Španielskom a Portugalskom v čase, keď vstúpili do EÚ. O tridsať rokov neskôr tieto štáty urobili obrovský pokrok v oblasti demokracie a ekonomického rastu. Značné sumy investovane Európskou komisiou boli hnacou silou ich rozvoja.

Prechod k demokracii v strednej a východnej Európe však ide ruka v ruku so zavádzaním ekonomik voľného trhu, ktoré majú svoje výhody i nedostatky. Tie druhé zahŕňajú tendenciu k individualizmu a hľadaniu maximalizovania ziskov za každú cenu. Fakt, že jednotlivci vo východnej Európe, ktorí zažili núdzu, by si priali dosiahnuť spotrebné

tovary dostupné v západnej Európe, je doslova logický. Avšak rýchlosť rozvoja ma za následok riziko, že brať do

Prof. Yves Luginbühl, jeden zo spoluvorcov EDoK. Je vedeckým riaditeľom v Národnom centre vedeckého výskumu (CNRS) vo Francúzsku a členom pracovnej skupiny, ktorá pod taktovkou Rady Európy pripravuje Informačný systém o Európskom dohovore o krajine (ELCIS) za účelom monitoringu (foto: P. Mišíková (2009))

úvahy krajinárske hľadisko môže byť krátkodobou prehliadané.

O projektoch výstavby a infraštruktúry, investícií do energetiky, priemyselných závodov atď. môže byť rozhodnuté rýchlo a s nedostatočným ohľadom na kritériá životného prostredia a krajiny. Takéto rozhodnutia vedú ku premenám v krajine, ktoré môžu ohroziť jej kvalitu. Skutočnosť, že určité regióny východnej Európy zaostávajú, môže viesť v poľnohospodárskom sektore k metódam produktívneho farmárstva, ktoré kriticky zmenili západoeurópske krajiny a ktoré môžu mať škodlivé následky na biodiverzitu a trvalo udržateľný rozvoj. Je preto pochopiteľné, že isté stredo- a východoeurópske štáty by mali mať záujem zvládnuť tieto trendy a mať v úmysle implementovať záväzné opatrenia vedúce prostredníctvom prinútenia ku kontrole procesov meniacich krajinu. V žiadnom prípade však nie je isté, či by premena Európskeho dohovoru o krajine na smernicu EÚ mohla mať skutočne efektívne výsledky. Naviac, podstata dohovoru je v skutočnosti rámcová a vsádza na schopnosť dohody a diskusie medzi zainteresovanými politikmi, organizáciami a občanmi. V zásade je krajina politickou otázkou vyplývajúcou zo spoločného cieľa, ktorým je prosperita. Kvalitná krajina nie je výsledkom veľkého donútenia prostredníctvom zákonov a smerníc.

Viac myšlienok prof. Luginbühla nájdete v prílohe na strane 9 – 11.

Pripravila Pavlína Mišíková, MŽP SR,
misikova.pavlina@enviro.gov.sk

Ako sa starať o svoju krajinu?

V Banskej Bystrici 11. až 12. novembra 2010 odborníci diskutovali na tému starostlivosti o krajinu na medzinárodnej konferencii pre krajiny strednej a východnej Európy *Krajina v meste, mesto v krajine* s podtitulom *Európsky dohovor o krajine ako výzva pre starostlivosť o mestskú a prímestskú krajinu*. Konferenciu pri príležitosti 10. výročia EDoK zorganizovali Nadácia Ekopolis a Slovenská agentúra životného prostredia, v spolupráci s Úniou miest Slovenska, RECEP ENELC a CIVIL SCAPE. Konferencia sa uskutočnila v rámci implementácie Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) na Slovensku s podporou Environmentálneho fondu a projektu UrbSpace – zvyšovanie atraktivity a kvality mestského prostredia – Central Europe (Európsky fond regionálneho rozvoja). Konferencie sa zúčastnilo približne 130 účastníkov z 10 krajín Európy. Hlavným cieľom bolo zosumarizovať desať rokov implementácie EDoK a predstaviť ďalšie vízie v kontexte zvyšovania povedomia mimovládnych organizácií, miestnych a regionálnych samospráv a kľúčových hráčov, vo vzťahu k mestskej, prímestskej a sídelnej krajine.

Konferencia pozostávala z troch tematických blokov. Prvý bol venovaný spoločným východiskám a príležitostiam v implementácii EDoK, druhý sa venoval novým inšpiráciám pre mestskú a sídelnú krajinu a tretí blok patril dobrým príkladom a úspešným projektom v krajine.

Na úvod konferencie sa k účastníkom prihovarila riaditeľka Centra starostlivosti o vidiecke životné prostredie SAŽP Anna Kršáková a riaditeľ Nadácie Ekopolis Peter Medved'. Koordinátorka EDoK Pavlína Mišíková z MŽP SR prezentovala spoločné princípy EDoK a výstupy

z konferencie Florencia +10. Z partnerských organizácií prijali pozvanie Gerhard Ermischer zo siete mimovládnych organizácií pre podporu EDoK, CIVILSCAPE. Vo svojom príspevku sa zameral na úlohu mimovládnych organizácií a ich úspešných aktivít pri implementácii EDoK. Clinton Healey z partnerskej organizácie – RECEP – ENELC poukázala na možnosti samospráv miest, obcí a regiónov v starostlivosti o krajinu sídiel. Cena za krajinu

Za predsedníckym stolom počas I. bloku prednášok – zľava Pavlína Mišíková (MŽP SR), Peter Medved' (Nadácia Ekopolis), Anna Kršáková (SAŽP), Gerhard Ermischer (CIVIL SCAPE) a Clinton Healey (RECEP ENELC), (foto: L. Vačoková)

v Maďarsku bola témou Gabora Kissa z MŽP MR. Ivona Cimermanová zo SAŽP predstavila geopark Novohrad-Nógrád, ktorý je prvým cezhraničným geoparkom v Európskej aj Globálnej sieti geoparkov. Od problematiky otvorenej krajiny, tému plynule presunul k mestskej krajine Peter Jančura z TU Zvolen. Nasledovali zaujímavé

inšpirácie pre mestskú a sídelnú krajinu od Steva Davisa a Eleny Madison z organizácie Project for Public Spaces (USA). David Murphy z Environmental Partnership for Sustainable Development a Daniel Mourek z Nadace Partnerství (ČR) hovorili o plánoch mobility ako nových prístupoch k tvorbe urbánneho prostredia.

Druhý deň konferencie otvorili úspešne realizované projekty v krajine, o ktorých hovorila Martina Paulíková z Nadácie Ekopolis na príklade grantovej podpory miestnych komunit. Mestskej krajine sa venovala aj Zuzana Hudeková z REC Slovensko. Z Čiech uviedla zaujímavý príklad návrhu krajinárskeho parku Sv. Jiří v Plzni Klára Salzmann. O dôležitosti EDoK vo vzťahu k mestským priestorom hovoril Richard Stilles z University of Technology vo Viedni. Plán zeleného manažmentu pre mestskú a prímestskú krajinu priblížila Anna Karmienko zo samosprávy poľského mesta Torun. Konferenciu uzavrela prezentácia Tomáša Sobotu a Petra Kaššu, ktorí vyzdvihli účasť verejnosti a otvorenú súťaž ideových návrhov na príklade mestského parku Lanice vo Zvolene.

O tom, že konferencia mala naozaj medzinárodný rozmer, svedčila významná účasť prednášajúcich zo zahraničia, ale aj zahraničných účastníkov, predovšetkým zo siete Environmental Partnership for Sustainable Development, ktorá zahŕňa okrem Slovenska aj Českú republiku, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko. Konferencia bola prvou a určite nie poslednou tohto druhu, pri ktorej spolupracovalo tak široké spektrum rôznorodých organizácií, od štátnych až po neziskové.

Ing. Lucia Skokanová, Nadácia Ekopolis, skokanova@ekopolis.sk
Ing. Lucia Vačoková, SAŽP, lucia.vacokova@sazp.sk